

Grafiske romaner som inngang til flerspråklighet og språklig mangfold i fremmedspråkundervisningen

Hege-Marie Christensen

Master i fremmedspråk i skolen

Lektor med opprykk

hegemariec@afk.no

Liv Eide

ph.d.

Førsteamanuensis

Liv.Eide@uib.no

Anje Müller Gjesdal

ph.d.

Førsteamanuensis

anje.m.gjesdal@hiof.no

Camilla Skalle

ph.d.

Førsteamanuensis

Camilla.Skalle@uib.no

Flerspråklig litteratur kan være en viktig inngang til å jobbe med flerspråklighet og språklig mangfold i fremmedspråkfagene og til å utforske elevenes egen flerspråklighet. Det finnes imidlertid flere begrensninger

for å gjennomføre dette i fremmedspråksklasserommet: For det første inneholder lærebøkene i begrenset grad autentiske tekster og i enda mindre grad litterære tekster som fremviser flerspråklighet. For det andre kan arbeidet med skjønnlitteratur være utfordrende for elever som befinner seg på et begynnerstadium med et begrenset språklig repertoar.

I denne artikkelen argumenterer vi for at grafiske romaner kan være en fruktbar inngang til å jobbe med flerspråklig litteratur i fremmedspråkundervisningen. På grunn av sin multimodale natur gir slike tekster elevene flere semiotiske ressurser å spille på når teksten skal forstås og tolkes, og det visuelle kan fungere som en støtte i tolkningen av verbalteksten. Begrepet *grafisk roman* ble brukt av tegneserieteoretikeren Richard Kyle allerede i 1964, men betegnelsen knyttes vanligvis til tegneserieforfatteren Will Eisner som skrev *a graphic novel* på omslaget av boken *En kontrakt med Gud* (Eisner, 1978). Nyere forskning på flerspråklighet peker på at flerspråklighet inngår i et komplekst samvirke mellom mennesker, gjenstander, steder og de ulike semiotiske ressursene mennesket har som verbalspråk, gester og visuelle tegn. Den grafiske romanen står i en særstilling når det gjelder å representere ulike tegnsystemer, men også de romlige og kroppslige aspektene ved disse meningsprosessene.

Artikkelen presenterer en eksempelstudie av første bind av den grafiske roman-serien *L'arabe du futur* (2014) av Riad Sattouf, som tematiserer Sattoufs barndom i Libya, Syria og Bretagne tidlig på 1980-tallet. Roman-serien er prisbelønt og oversatt til 23 språk. Den er også ved flere anledninger blitt kritikerrost for sine kunstneriske kvaliteter. Språk og flerspråklighet er et gjennomgående tema i hele serien, og i det første bindet møter leseren mange språk og språklige varieteter. Vi viser hvordan denne teksten kan brukes i franskundervisningen til å jobbe med tema som flerspråklighet og språklig mangfold. Resultatene fra to kvalitative analyser der elever på nivå A1-A2 leste utdrag av *L'Arabe du futur* i franskundervisningen viser at boken gir et representativt bilde av flerspråklighet i målspråksområdet, og at det visuelle innholdet er en god støtte for elevene. Samtidig er det viktig at elevene gis støtte i å utvikle sin lesekompetanse, også visuelt, for å få fullt utbytte av å arbeide med grafiske romaner.

Flerspråklighet som *semiotisk assemblage*

De siste årene har det vært en økt oppmerksomhet om flerspråklighet innen språkvitenskap, litteraturvitenskap og fremmedspråkdidaktikk, både på samfunns- og individnivå. Vi vil trekke frem arbeidet til Alastair Pennycook (2017), som undersøker flerspråklighet i form av ulike semiotiske (tegn)systemer som virker sammen for å skape mening, der både sted, sosiale interaksjoner og kroppslighet bidrar til meningsskapingen. Pennycook kaller dette fenomenet semiotisk assemblage, hvor assemblage forstås som en sammensetning av ulike elementer på en ikke-hierarkisk måte, i bestemt tid og sted. Vi bygger på dette perspektivet når vi ser den grafiske romanen som en fremvisning av flerspråklighet nettopp som en assemblage, der ulike semiotiske systemer virker sammen for å skape en heterogen tekstverden.

Donatienne Woerly's (2023) studie av flerspråklighet i *L'Arabe du futur* ser på forholdet mellom flerspråklighet, følelser og identitet. Språkrepresentasjonen er tett knyttet til språkideologi, der hovedpersonens mor står for en monolittisk, fransk språkideologi og hovedpersonen selv tidvis uttrykker skamfølelse i møtet med det arabiske språket.

Woerly viser også hvordan den grafiske romanen er særlig egnet til å fremstille flerspråklighet, gjennom visuelle fremstillinger av språkets materialitet. Dette gjelder skiftet mellom det latinske og det arabiske alfabetet, men også gjennom beskrivelser av språkets lydlige sider (Woerly, 2023: 140). Woerly konkluderer med at teksten har en klar didaktisk verdi både fordi den fremstiller flerspråklighetens rolle i skolen, familien og identitetsprosesser, og fordi den grafiske romanen er særlig egnet til å fremstille forskjellige språklige koder så vel som ideologier og følelser knyttet til flerspråklighet.

Grafiske romaner og fremmedspråkundervisning

Det er gjort flere studier av bruk av grafisk litteratur i fremmedspråkundervisning, både i skandinavisk og internasjonal kontekst. Studiene viser at grafisk litteratur kan styrke fremmedspråkelevers språklæring. Visuelt vil ulike elementer som valg av illustrasjonenes farger og tekstens fonter, karakterenes ansiktstrykk, måten rutene og sidene er strukturert på og deres innbyrdes forhold støtte tekstforståelsen. En multimodal tekst kan også nå frem til ulike læringstyper sammenlignet med en tradisjonell tekst, og studier av bruk av grafiske litteratur i ungdomsskole, videregående og høyere utdanning viser til forbedring av både lese- og skriveferdigheter i tillegg til økt ord- og grammatikkforståelse. Studier har også vist at grafiske romaner kan øke elevers lesemotivasjon, og kanskje spesielt gutters.

Flere studier viser også hvordan grafisk litteratur fremmer interkulturell læring og kompetanse. Dette avhenger selvsagt av flere aspekter. Hvor tekstens handling foregår, hvilken tematikk den tar opp og ikke minst hvordan læreren kontekstualiserer og forbereder elevene på den teksten de skal jobbe med og hva de skal fokusere på.

Man må likevel ta i betraktning at grafisk litteratur er en sammensatt og kompleks tekstmodus og at elever og lærere kanskje må ta i bruk nye analyseverktøy for å kunne lese og forstå denne teksttypen. En av de store teoretikerne innenfor feltet grafisk litteratur, Scott McCloud, påstår sågar at denne tekstmoduset krever en høyere grad av leserengasjement enn andre tekster (1993). Å lese og å tolke grafisk litteratur krever en kombinasjon av tekstlig og visuell leseferdighet som må trenes opp. Forarbeidet til økter med grafisk litteratur fordrer dermed, i tillegg til historisk og kulturell kontekstualisering av teksten, at elevene får tilgang til et analyseapparat tilrettelagt for multimodale tekster.

Flerspråklighet i læreplanen

I Norge har vi en felles læreplan for alle fremmedspråk (Kunnskapsdepartementet, 2022) (engelsk har status som andrespråk, og har en egen plan). Planen skisserer fagets relevans og sentrale verdier, som omfatter både språk- og kulturkunnskap og innsikt i både egne og andres livsverden. Videre er det et mål at elevene skal erfare flerspråklighet som en ressurs, både for seg selv, i skolen og ellers i samfunnet. Flerspråklighet er også et av fagets kjerneelementer. Her legges det vekt på at den flerspråklige kompetansen elevene allerede har når de møter det nye språket, kan være en ressurs i språklæringen. Innsikt i og forståelse av språklig mangfold er også sentralt i kjerneelementet Interkulturell kompetanse.

Å kunne lese i et fremmedspråk er et av fagets grunnleggende ferdigheter. Ifølge planen skal elevene møte et mangfold av teksttyper og sjangre slik at de gradvis kan forstå flere ord, uttrykk og språkstrukturer. Fagets kompetansemål på nivå II som er aktuelt for denne undersøkelsen legger også opp til at elevene skal bruke sine egne språkerfaringer i læringsprosessen. Litteratur som fremviser språklig og kulturell heterogenitet kan være en god inngang til å jobbe med slike tema (Eide m.fl., 2023), og på grunn av det semiotiske mangfoldet står den grafiske romanen i en særstilling.

Presentasjon av *L'Arabe du futur*

L'Arabe du futur er en grafisk roman med selvbiografisk innhold i seks bind av den fransk-syriske forfatteren Riad Sattouf. Tekstens hovedspråk er fransk, men det er mange eksempler på bruk av arabiske dialekter og tematisering av regionalspråket bretonsk og språklig variasjon mellom aldersgrupper og klasser. Det første bindet i serien skildrer lille Riads familiebakgrunn og barndom. Foreldrene møtes på Sorbonne-universitetet i Paris tidlig på 70-tallet; far kommer fra den lille landsbyen Ter Maleeh i Syria, mens mor er fransk og kommer fra Bretagne. Når Riad er to år, får faren et tilbud om en stilling ved universitetet i Tripoli i Libya. Familien oppholder seg her i et par år, men en stund før lillebroren blir født reiser moren og Riad til besteforeldrene i Bretagne. Faren får en ny stilling ved universitetet i Damaskus i Syria, og familien på fire flytter til Ter Maleeh. Riad blir kjent med den syriske familien sin og får både venner og fiender i den lille landsbyen. *L'Arabe du futur* inneholder mange eksempler på flerspråklighet som ofte knyttes til barnets situasjon i skolen eller familien. Skolen spiller en viktig rolle for Riad, også i forholdet til faren og det arabiske språket og kulturen. Farens håp for sønnen er at han skal utdanne seg til lege og bli en moderne araber. Å lære arabisk er et viktig skritt på veien, og det første bindet avsluttes med ordene: «L'ARABE DU FUTUR, IL VA À L'ÉCOLE» (s. 157). Riad har imidlertid et famlende møte med det arabiske språket, noe som kommer til uttrykk i en scene fra barneskolen i Ter-Maleeh (s. 122) hvor faren og rektor diskuterer skolestart for Riad. Samtalen er gjengitt med en blanding av den syriske dialekten og fransk. I fortellerfeltet som er skrevet på fransk, fremgår det at Riad ikke forstår alt som blir sagt: «Je ne percevais que des bribes de la conversation».² Selv om samtalen er gjengitt som en kodeveksling mellom arabisk og fransk, viser utdraget hvordan Riad opplever flerspråkligheten, der ordene han forstår på arabisk er skrevet på fransk. Ifølge Woerly (2023) symboliserer fransk «la transparence de la langue»³ i *L'Arabe du futur* (s. 134), og det fungerer dermed som et slags metaspråk, som representerer ikke bare selve det franske språket, men alt det språklige innholdet som er tilgjengelig for barnet Riad. Vi ser et eksempel i det følgende utdraget, der rektor på skolen henvender seg til Riads far: «Bainto ma parler arabe... Il faut qu'il parle shoi... Wa ela rah tuer par les autres»⁴. I dette utdraget skjer det kodeveksling fra arabisk (Bainto ma [...] shoi [...] Wa ela rah [...]) til fransk ([...] parler arabe... Il faut qu'il parle [...] tuer par les autres), og Riad gaper høyt i forskrekkelse når rektor advarer Riad

¹ "FREMTIDENS ARABER GÅR PÅ SKOLEN!". Alle oversettelser er gjort av artikkelforfatterne.

² "Jeg skjønnte bare bruddstykker av det de sa."

³ "Språkets transparens"

⁴ "Det virker som han ikke snakker arabisk... Han må snakke litt... Hvis ikke blir han drept av de andre."

om at han vil bli drept av de andre barna hvis han ikke lærer seg arabisk. Sammen utdyper verbalteksten og de visuelle virkemidlene meningen i scenen. Ansiktsuttrykket, de stirrende øynene og den åpne munnen viser hva Riad føler om å starte på skolen. Perspektivet forsterker hvor liten Riad føler seg i forhold til rektor, og de store svettedråpene på hver side av hodet understreker ubehaget i situasjonen. I den siste ruten i utdraget gjentas ordene «...Le mois prochain...»⁵ på fransk i en tankeboble over Riads hode, og det blir helt tydelig at han har forstått at han skal begynne på skolen om en måned. I den norske oversettelsen (Sattouf, 2018b) er denne kodevekslingen bevart, slik at leseren kan oppleve flerspråkligheten på samme måte som protagonisten gjør det: "Bainto ma snakke arabisk...", "Han må snakke shoi", "Wa ela rah blir han drept av de andre" (s. 122).

Diskusjon og avslutning

Avslutningsvis vil vi kort vise til erfaringer med bruk av og forskning på *L'Arabe du futur* i franskundervisning i norsk videregående skole (nivå A1-A2) (se Christensen, 2023). I denne studien leste elevene flere utdrag fra boka. I etterkant av undervisningsopplegget ble elevene intervjuet om sine opplevelser med å lese en grafisk roman på fransk. Som vi ser av sitatene under oppfattet elevene språket i *L'Arabe du futur* som ekte og realistisk: «Jeg har lært fransk på en mer realistisk måte, og mer muntlig språk.», «Jeg har lært nye ord og uttrykk som brukes i Frankrike (slang osv).», «Jeg har lært mye fransk dagligtale.» Elevene oppfattet språket i boka som mer ekte og realistisk enn tekstene i læreboka. Flere elever svarte at de hadde lært nye ord på fransk, men også at de hadde lært mer om muntlig fransk og om arabisk. I tillegg til økte språkkunnskaper bidro arbeidet med teksten også til holdningsendring, og resultatene fra undersøkelsen viser at mange elever fikk en økt interesse for flerspråklighet etter arbeidet med *L'Arabe du futur*.

Flere av elevene kommenterte at tegningene og verbalteksten skaper mening sammen, og at det er mulig å beskrive en persons følelser ut ifra ansiktsuttrykk og kroppsspråk, noe som peker på nytten av den grafiske romanen. En elev uttrykte seg slik: «Nå får vi jo se hva den forfatteren egentlig har hatt lyst til å få frem. Han legger jo åpenbart mye tanker i ansiktsuttrykk, og hvordan bildene er bygd opp».

For at elevene skulle få oppleve flerspråklighet i praksis, fikk de i oppgave å skrive navnet sitt med arabiske skrifttegn. I forkant av oppgaven demonstrerte en arabisktalende lærer hvordan skrifttegnene skulle uttales. Mange elever brukte god tid på å tegne sitt eget navn. Med dette ble også sammenhengen mellom flerspråklighet og identitet tematisert, noe som er tydelig i *L'arabe du futur*.

Å få gode resultater fra arbeidet med grafiske romaner i fremmedspråkundervisningen fordrer imidlertid en god del forarbeid. Man bør gi elevene en kort innføring i analyse av grafisk litteratur og førlesingsaktiviteter kan være avgjørende for elevenes forståelse av teksten. For å forberede dem på lesingen av *L'Arabe du futur* kan det være lurt å presentere den historiske og kulturelle konteksten. En utforsking av den grafiske romanens paratekst, som bokanmeldelser, illustrasjonene og teksten på omslagene, kan gjøre elevene nysgjerrige og motiverte for å lese utdrag av boken. Som en støtte for lesingen kan man gjerne ha et

⁵ «...neste måned...»

eksemplar av tegneserien tilgjengelig på elevenes morsmål. Å lese en multimodal tekst på et fremmedspråk er en kompleks oppgave som krever mye tid, så det kan være en fordel at utdragene ikke har så mye verbaltekst. En språkstøtte med ordliste og forklaringer bør være tilgjengelig for elevene.

L'Arabe du futur er et eksempel på hvordan grafiske romaner med høy estetisk verdi med fordel kan brukes til å utforske flerspråklighet i fremmedspråksklasserommet, og gi elevene dypere innsikt i både flerspråklighet og mediets estetiske form.

Litteratur

Christensen, H-M. (2023). *Le roman graphique en cours de FLE : Une étude menée sur la lecture de L'Arabe du futur avec des lycéens* [Masteroppgave, Høgskolen i Østfold].

Council of Europe (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Eide, L., Skalle, C., og Gjesdal, A.M. (2023). Intercultural Competence in the Foreign Language Classroom. Pedagogical Applications of Literary Texts on Migration and Exile. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 67(4), 607-620. <https://doi.org/10.1080/00313831.2022.2042842>

Eisner, W. (1978). *A contract with God and other Tenement Stories*. Baronet Books.

Kunnskapsdepartementet (2022). *Læreplan i fremmedspråk (FSP01-03). Fastsett som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020*.

McCloud, S. (1993). *Understanding Comics: The Invisible Art*. Kitchen Sink.

Pennycook, A. (2017). Translanguaging and semiotic assemblages. *International Journal of Multilingualism*, 14(3), 269-282. <https://doi.org/10.1080/14790718.2017.1315810>

Sattouf, R. (2018a). *L'Arabe du futur: Une jeunesse au Moyen-Orient (1978-1984)*. Allary Éditions.

Sattouf, R. (2018b). *Fremtidens araber (A. Lenborg, overs.)*. Gyldendal.

Woerly, D. (2023). Représentations d'un plurilinguisme conflictuel dans l'album autobiographique l'arabe du futur de Riad Sattouf. *Glottopol*, 2023 (38), 132-144. <https://doi.org/10.4000/glottopol.3381>